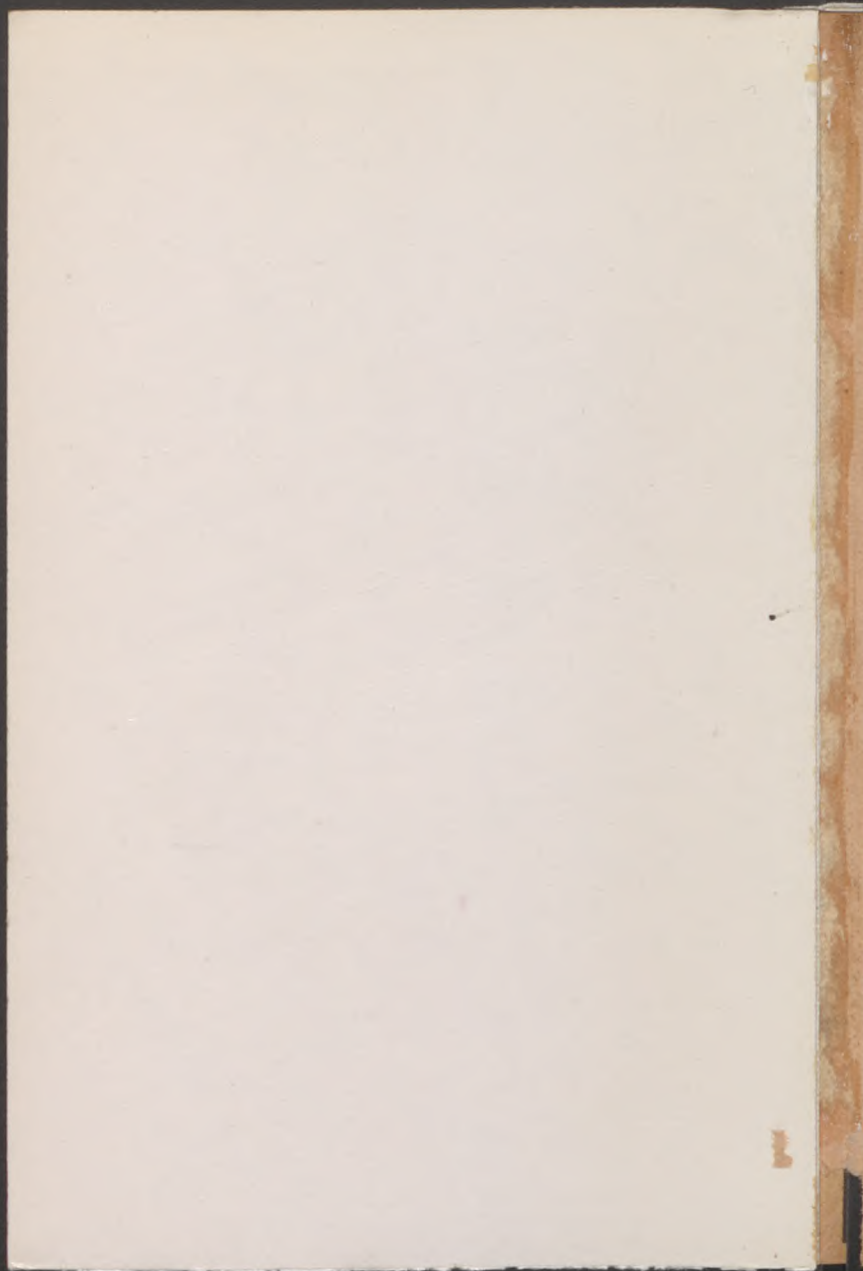

M

12.572/4.

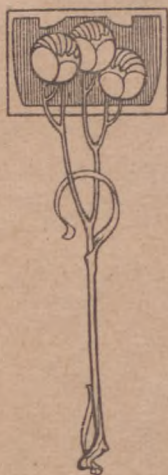

M
12.572/4

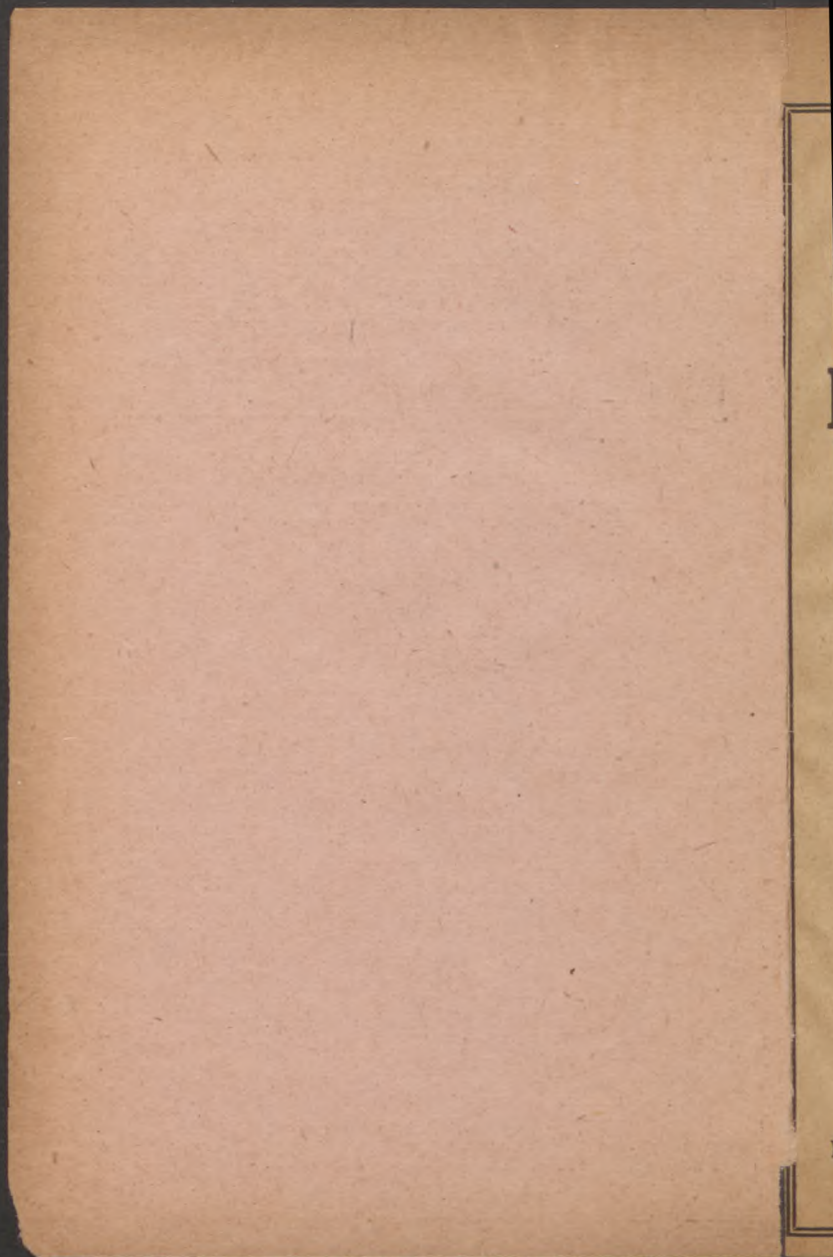
A SÁROSPATAKI HIRLAP FÜZETEI
~~~~~ IV. FÜZET ~~~~~

TOMPA ÉS A NEVELŐ OKTATÁS

IRTA DR. GULYÁS JÓZSEF
FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

REF. FŐISKOLAI KÖNYVNYOMDA
SÁROSPATAK. 1920—832. — ALAPÍTÁSI ÉV: 1650.

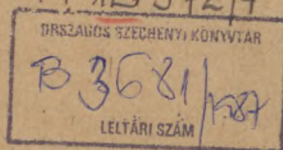
TOMPA ÉS A NEVELŐ OKTATÁS

IRTA: GULYÁS JÓZSEF
FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

REF. FŐISKOLAI KÖNYVNYOMDA SÁROSPATAK.
1920—832. — ALAPÍTÁSI ÉV : 1650.

M. 12.572/4

Tompa, kinek századik születési évfordulóját nemrég ünnepeltük, nemcsak mint költő és pap volt kiváló, hanem nagy volt, mint gyermek- és nemzetnevelő is. Hálás kegyelettel kell megemlékezni róla a magyar tanárságnak, különösen nekünk, református tanároknak. Bizonyos tekintetben pályatársunknak is mondhatjuk, amennyiben Sárbogárdon 1838 márc. 13-tól 1839 márc. 13-ig segédtanítóskodott¹ (Patakról 1838 febr. 17-én távozott el) s a sárbogárdi egyház jkönyve szerint a keze alá adott fiu- és leánygyermekeket szorgalmasan tanította s esztendő végén, becsületesen elvégezvén évi tapítási munkáját, visszament tudománya öregbitése végett a pataki anyaiskolába.² A nevelési munkának azonban még sokáig nem mondott búcsút, mert mint úri családok gyermekeinek

¹ S. Szabó J. szerint (T. M. a költő pap 1901. 172. l.) 1837/38. évben ment el tanítónak s másfél évig volt ott. Tompa-reliquiák II. 1. szerint 1837/38-ban volt Sárbogárdon. Kéki szerint (T. M. 17.) az 1837/38. isk. év II. felében.

² Mitrovics Gy. (Sp. Lapok 1890. 681.) A Sárosp. Füzetek 1904. évfolyamában közölve van Somody István lelkész bizonyítványa, mely szerint T. M. kis tanuló gyermekek tanítására hivatván, munkáját dicséretre méltóan és hűséggel végezte. (1839 márc. 13.)

nevelője több éven át s több családnál iparkodott a gyermeki lélek ügyes formálásának legjobb módját elsajátítani. A 12 éves Sissáry Gyula és a 11 éves Kálmán mellett nevelősködött 1840-ben (jan. 15—dec. 5.), majd Jármy Lajos (Nagy S. szerint Jenő, Fekete könyv 69—70. pont szerint János) mellett volt 1841-ben, aztán Kállai István és Kálmán mellett volt magántanító pataki tanuláskor alatt. 1842-ben Boronkay Károly, Klobusiczky László és István, majd Szemere Gyula, Géza, Béla (György fiai), nevelője lett, majd Komáromi István.³ Tanította még Csajkos Ferencet, Gyulát s Eleket is. Azután 1844-ben Péchy Tamás két fiát, Istvánt és Tamást tanította Eperjesen.

Azokat a nevelési elveket, melyeket később műveiben fejteget, bizonyára nemesak a pataki iskolai tanítás szemlélete (bár erről Kerékgyártó szerint nem emlékezik meg), hanem sárbogárdi tanítóskodása s azután való nevelősködése oltották bele lelkébe. A Sarosp. Füz. 1904. évfolyamában közölve van Sisáry János bizonyítványa, mely szerint két gyermek mellett az elmúlt évben példás szorgalommal, fáradhatatlan igyekezettel forgolódott, dicséretes külső magaviseletének példájával is tanította, nevelte a gyermekeket s hivatalát pontosan betöltötte. Kovács B. lelkész is állított ki számára (1840 dec. 5-én) egy bizonyítványt, mely szerint, mint házi nevelő-tanító, erkölcsi példájával is tanítója volt a gyermekeknek.

³ Nagy S. és S. Szabó szerint Sándor. I. K. 1908.

Íme, a jó tanító s tanár több főbb kelléke már itt megvolt Tompában. A tanári statusba is megpróbálta egyszer a bejutást. 1845 okt. 23-án meghalt a miskolci ref. liceum költészeti és szónoklati tanára, Osváth Lajos s helyére az egyháztanács pályázatot hirdetett. T. is benyújtotta pályázatát, de az egyháztanács előbb az egyik miskolci káplánt tette be helyettesnek, később (1845 nov. 2.) Scholtz (Solymossy) Sámuel miskolci káplánt választotta meg ez állásra, ki az iskolának jeles növendéke, majd több éven át tanára volt. Tompa eleinte haragudott, mint a „Pusztán“ (1846.) 6. versszaka elején keserűen mondja, de később visszaadta a kölcsönt: nem lett miskolci pap. Be is látta, hogy a tanári pálya nem neki való, mert hiányzik belőle e pálya legfőbb kívánalma: az önfeláldozó türelem.⁴ Később is emlegette, hogy Solymossi a gimn. tanárság tövises koszorújának előle elnyerésével jót tett vele. „Én úgy hiszem, rossz nevelő lennék kis gyermekek mellett.“⁵ 1852-ben Arany rá akarta venni, hogy menjen el Nagykőrösre tanárnak, de ekkor már nem akart új pályát kezdeni a költő.⁶ Pedig mély-séges szeretetet érzett a gyermekek iránt, amit mutat az is, hogy fiai elvesztését halá-

⁴ Nagy Sándor (Erd. Muz.; 1907. 257, 259.), S. Szabó, Lengyel Miklós könyve nem említi, Lévyay (Bud. Szemle 1890. 16.) igen. Volt idő, mikor az iskolai életet unta (Váczi: T. M. élete. 11. l., Kéki 16. l. Figy. 1882. (XII). 99. l.)

⁵ Figy. 1882. XII. 99. l.

⁶ Váczy: T. M. 115. l.

láig érezte. Ennyi érintkezése van Tompa pályájának a mienkkel.

A nevelő oktatás azonban többször ad⁷ T. számára gondolatanyagot. Foglalkoztatják úgy a nevelés *lényege, célja, feladata*, mint *eszközei és módja*. Foglalkoztatják a nevelés főhelyei: a szülei ház és az iskola. Foglalkoztatják a jó nevelő tulajdonságai. Ismeri a a nevelés lényegét s *fontosságát*. Nem habozik kijelenteni, hogy az ember kellő nevelés nélkül állat marad.⁷ Az fejleszti ki alkalmasan az ember testi-lelki tehetségeit. Az Istentől nyert lelki-tehetségek kifejlesztése körül, ha a nevelés, az emberi igyekezet elmulasztja megtenni a magáét a gyermek, e leendő ember körül, sok tévelygésnek, bűnnek, oktalanságnak lesz okozójává.⁸ Az értelem fejlesztése, a szellemi művelés az embernek mintegy második teremtmése, melynek munkája magasztos munka.⁹ Ennek bajnoka előtt készséggel hajtja meg az elismerés lobogóját, mint ama két versében is, amelyet Droppa Mihály félszázados jubileumára írt.¹⁰ Egyházi beszédeiben egyik helyt¹¹ azt mondja, hogy az ismeretek növelése nemcsak szabad, hanem szükséges is s mi folytonos tökélesbülésre teremtett valóságok vagyunk.

A nevelés lényegét röviden körvona-

⁷ Egyh. beszédek (Miskolcz, 1870. 23. l.) V. ö. Mikes, Pázmány s Bessenyei elveivel (Bib. rem. 117. l.)

⁸ U. o. 173. l.

⁹ Halotti beszédek (Miskolcz, 1867.) N. N. magánnevelő feletti beszéd

¹⁰ Rimaszombat, 1854. Borsodi József beszédével együtt.

¹¹ 91. l. 194.

lozva, áttérhetünk Tompának a nevelés céljáról s feladatáról alkotott felfogására. A nevelés célja: az emberiség rendeltetését, a haladást és tökéletesedést elérni.¹² Ezt Kant így fogalmazta meg, hogy minden következő nemzedék legyen jobb az előzőnél. Itt tehát Tompa és Kant felfogása egyezik. Tartalmat adni az emberi életnek, amely törekvésben a tudomány csak eszköz legyen. Tanításunkat és erkölcsi neveltetésünket a természettől, valástól, a tudománytól s az élettől nyerjük. Az élet nagy iskola.¹³ Tompa is a nevelő oktatás hive s erkölcsi jellemet akar képeztetni a nevelők által. A nevelés *tényezői* tehát szerinte a *természet, vallás, tudomány* s az *élet*. Ha szívesen gyűjtünk aranyat, mondja, hogy azt fiaink örököljék, nem szívesebben kell-e rájuk a példa, a nevelés, ismeretek által becsesebb vagyont hagyni a világi értékeknél? (A hosszú és jól bevégzett élet). A nevelésről és tanításról predikálva azt hirdeti, hogy a jó neveléshez okos és kegyes szülők, alkalmas iskolák, feddhetetlen és okos tanítók kellenek.¹⁴ Ime, megadja a nevelés tényezőit.

A nevelés e tényezői valósítják meg a nevelés *feladatát*: erős testben ép lélek.¹⁵ Ennek elérésére törekedjék a szülői ház s az iskola. Igen fontos *hely* mind a kettő.

A családban legfontosabb szerepe van

¹² Egyh. besz. II. 140.

¹³ Egyh. besz. II. 161. Olajág (1908.) 167. l.

¹⁴ Tompa-rel. 5—10. l.

¹⁵ Tompa-rel. (1898.) A nevelésről és tanításról. V. ö. Locke elvével!

az anyának. Szép sorokat vet papírra az anya nevelői szerepéről. „Ösmeritek-e fontosságát — kérdi — a nevelésnek, mely a bölcsőnél kezdődik s melynek nyomai a sirig látszanak? Az emberiség jövője, erkölcsi, polgári szempontból, a nők, az anyák kezében van. Ki tudna jó embert, nőt és édesanyát nevelni, ha nem a jó nő és édesanya?¹⁶ Az anya fékezi szilajabb indulatainkat, ő önt lelkünkbe emberséget, megalázkodást, szeretetet, bizalmat, jótékonyságot. Ő ad türelemre példát. Ő tanít megnyugodni az élet csapásai közt. Ő képes csak a vallásos érzés magvát lelkünkbe ültetni. Kezének munkája a kedély, lágysága, az érzelmek mélysége, a kegyelet, a vallásosság, a családias vonzalmak, az engedekenység. Ő segíti fejledező értelmünket, öntudatunk világát, irányozza szívünk érzelmeit, tanácsol, óv, vezet szeretettel, hűséggel, önfeláldozással.“ (Az édesanya ujjai). A nevelés a bölcsőnél kezdődik s az édesanya kezében van. [(Egyh. besz.) A gyermeknevelés fontossága. (Hal. besz.)] Egyik költeményében is e nézetének ad kifejezést:

Mert jaj a gyermeknek akkor és idővel,
Ki nem édesanyja szárnya alatt nő fel.

(Félkezű koldus.)

Más szempontból is fontos a családi nevelés: az iskolai nevelés szempontjából. A tanítónak segítségére vannak a szülék. Működésük megelőzi, vele jár s kíséri a tanító működését. „Mily szerencse a nevelőre nézve,

¹⁶ Hal. beszédek.

írja N. N. magánnevelő felett tartott halotti beszédében. ha szelid, fogékony, figyelmes és helyesen fegyelmezett gyermekeket kap a gyermekszobából, a szülék kezei közül. A gyermek nem hall, nem lát, nem tapasztal mást a szülei háznál, mint amit az iskolában.¹⁶ Ha nagy különbség van a kettő közt, az zavaró az oka. Az együttműködés nem törli le az iskolától kapott vonásokat. Ha azonban a szülék a gyermek előtt gáncsolják a nevelőt, feszegetik s bírálják eljárását s annak okos fegyelme elől védelembe veszik elkényeztetett gyermeküket, nem tudják, mit csinálnak. Ha kikerül az iskolából a gyermek, ismét a szülék utólagos munkájának kell kíséreni. A nagy élet lesz iskolája ugyan már, de itt is vezetni kell az ifjút. Akik az ismereteket egybegyűjteni segítették, annak használatára is meg kell őket tanítaniuk. A jövő nemzedék kifermálása a nemzet szempontjából igen fontos. Az ifjak hatalmas villanyvezetők a nagy gondolatoknak. Érdekes figyelemmel kíséreni, hogy hányattatásaik közben hogyan alakul ki jellemük, egyéniségük, mint az agyag a korong forgása közben. Ez a feladat is a szülei házra tartozik. A szülei ház nevelő értékét nagyon sokra értékeli a költő. Szükséges azonban, hogy a szülék kegyesek, jók legyenek s példajuk a gyermekekre hasson. Ne lászson a gyermek otthon visszavonást, összezörrenést, hazugságot! Ne kényeztessék el a szülék a gyermeket majomszeretetükkel.¹⁷

¹⁷ Tompa-rel. 5—10. l.

A nevelés másik főhelye (tényezője) az iskola. Az iskolák, a nevelő intézetek, az ismeretek buzgó kútfejei, melyeknél készül az ember, hogy küldetésének megfeleljen.¹⁸ Az iskoláknak szerinte célszerű épületeknek kell lenni, nagy termekkel, hol ne üljenek összezsúfolva a gyermekek. Szomorú képet fest T. a magyar népiskolákról. Az a legrosszabb, legpiszkosabb épület a faluban, még a csárda is szebb. Kevés világosság, sok szemét, bűz van benne. A gyermek aztán fél az ilyen iskolától, jobban érzi magát otthon vagy a szabadban. Ha az a pénz, melyet fényűzésre és kicsapongásra dobnak ki a gazdagok, iskolákra fordíthatnák, másként állna a nevelés dolga hazánkban.¹⁹ A célszerű nevelésre jó iskolaépületek szükségesek. De nemcsak épületek kellenek, hanem jó, feddhetetlen és okos tanítók is szükségesek. Gyönyörű szép hivatás a tanítói pálya, de terheesebb alig van nála. A szülék csak testi életet adnak a gyermeknek, a tanító a lelkét teremti újra.

Nagy Sándor szüleinek köszöni, hogy él, tanítójának, hogy életét bölcsen vezérli. Részletezi a költő azt is, hogy mik a jó tanító kellékei. E részletek különösen érdekelnek bennünket, tanárokat. A jó tanító egészen tanítványainak él. Értelme világosítása, lelke nevelése a legszentebb cél előtte. Játsszótársa, bírása, büntetője, de okos büntetője a gyermeknek.²⁰ Erényei: hivatássze-

¹⁸ Hal. beszédek 204. l.

¹⁹ Tompa-rel. 5--10. l.

²⁰ Tompa-rel. II.

retet, képesség és képzettség, szorgalom, türelem, józanság, nyájasság, hidegvér. A jó tanító se nem búskomor, se nem túlcsapongó a vidámságban. Nem ásít, nem unatkozik. Nyájas, tréfás, jókedvű. Ha kedvetlenül tanít, nem tanul a gyermek sem jó kedvvel. Különös tulajdonsága a béketűrés (ami ő benne, mint láttuk, nem igen volt meg). Tűrjön sokat a tanító. Hivatalát ne tekintse keresztnek, hanem forrón szeresse azt.²¹ N. N. magánnevelő felett tartott beszédjében szépen előírja, hogy milyen legyen a jó nevelő.²² Nehéz felelősséggel, sok fáradsággal s kevés jutalommal járnak a nevelési pálya emberei; kik hiven munkálkodnak, gyökeres csemetét szolgáltatnak az élet kertjébe, fogékony ifjakat a felsőbb intézetek számára, hol az ő elfeledett kezük munkáján épül fel a fényes eredmény. Csendben munkálkodnak, egyszerűségben élnek, kifáradnak, megvénülnek, meghalnak s jeltelen sírban nyugosznak. A társadalomnak fukaron díjazott, lagymelegen méltányolt napszámosai ők.

A nevelői hivatalt fontosnak, nehéznek, embereit magukban bizó, elszánt embereknek kell mondani. Szükséges náluk a hivatás érzése, a foglalkozáshoz való ragaszkodás és rokonszenv. Más állásba nem is megy. — A tanítónak mulhatatlanul tudni kell mindazt, amire növendékeit tanítani akarja. Tehát kell, hogy képzettsége meglegyen. Az értelmes és

²¹ Tompa-rel. 5—10.

²² Hal. besz.

figyelmes növendék hamar felfedezi tanítója járatlanságát. Szánalmas és nevetséges helyzet az, ha már nem tudja mire tanítani a növendékeket. Magát folyton művelnie kell, haladni, a tudománnyal, az idővel. — Szorgalmasnak is kell lennie. Ha kényelemszerető, hanyag, vagy más foglalkozást űz a tanító, ha szórakozásai vagy szenvedélyei miatt elmulasztja a munkát, haszontalan szolgál. Mig a gyermekből ember lesz, a nevelőnek sokat kell fáradnia. — Nem nélkülözhető a türelem s a józanság sem. A gyermekhez tudjon leereszkedni, az életkorok különbségéhez alkalmazkodni. Virgane, szórakozott, csínytevő, gyenge tehetségű sok munkát igényel a tanítótól. Sehol sem szükséges jobban a türelem, a nyájasság, hidegvér, mint a nevelésnél. Ha a nevelő indulatosan, böszülten lép fel, megrettenti a gyermeket s elidegeníti magától.

Az oktató jelessége mellett még a növendék képessége is befolyásolja a sikert. Szelid, szőfogadó, tanulékony, tehetséges gyermek mellett boldogság, szilaj, engedetlen, hanyag, nehéz felfogású mellett vesződség a tanító élete.

Szomorúan emlékezik meg T. a magyar tanítóság helyzetéről. Oly kevés a legjobb néptanítónak is a fizetése, hogy tanítás helyett gazdasági munkával kell vesződnie. Méltatlan sértegetések és bántalmak érik, melyek miatt elkeseredik. Ha ennek következtében hanyag lesz, nem ő az oka. Tanítványai rendetlenül járnak iskolába, ezért kevés az eredmény;

mert nehéz folyton a hiányokat pótolni. Az osztályok zsúfoltak.²³ A nevelő munkának sok akadálya van, melyeket nagy erőfeszítéssel és önfeláldozással kell legyőznie a tanítónak. Méltó az ilyen napszámos, a nevelés ügyének ez apostola a tiszteletre mind életében, mind halálában.²⁴ Tiszteletben kell tartani a tanítót, meg kell adni neki illendően az övét. Csak azon helységben és közösségben van jó rend és munkásság, kedvesség, hol jó iskola van. Az arra fordított költség mindig megtérül. Az egyháznak is érdeke, hogy jó iskolája legyen, mert a templom előtornáca az iskola. Onnan nyerhet értelmes és buzgó híveket. Sajnos, vannak egyház- és iskolatanítóink, kik nagy szükségben élnek, mely gátolja őket, hogy egész kedvvel teljesítsék hivatásukat s hogy a tudományos művelődés eszközeit időről időre megszerezzék.²⁵

Az elmondottakban sok olyan foglaltatik, mely a paedagogiai fegyelmezés tanáival megegyezik, nevezetesen a szülei házban s a tanító részéről tapasztalt szeretet, a tudás által szerzett tekintély, mint a fegyelmezés eszközei, a tanítás és a példa, mint a *fegyelmező eljárás módjai*. A „Félkezű koldus”-ban a szülei házban látott rossz példa rontó hatása talál kifejezésre. A nagyok példája pedig a nagyság és magasratörés tanítómestere, megedzi, tűrni, munkálni, áldozni tanítja a

²³ Tompa-rel. I. A nevelésről és a tanításról. A pap a templomban és a templomon kívül. Bucsúbeszéd 87. l.

²⁴ Hal. besz. N. N. magánnevelő felett.

²⁵ A ref. áldásai (Prot. Egyh. és Isk. L 1847. 1073.)

szíveket.²⁶ A fegyelmezés eszközei közé számíthatjuk még a büntetéseket is. A nevelésről és tanításról szóló beszédben²⁷ felhívja a szülőket, ne kényeztessék el gyermekeiket, hanem ha kell, verjék is meg, de csak akkor, ha már szép szóval nem boldogulhatnak velük, hogy engedelmességre szoktassák őket. „Ha ti nem veritek meg gyermekeiteket, meg fognak ők verni titeket!” De némelyiknek a szó, a pirotság is elég. A „Nevelés” c. versében gúnyosan szól a verésről. Őt magát is érte Csoma Mihály vesszeje. Nevelő és fegyelmező hatásának tartja T. az iskolai külső rendet, tisztaságot, csínyt is. Sulyt helyez a rendes és folytonos iskolába járásra, mert ez növeli a kötelességérzetet. A tanuló a sok elmaradás miatt elfelejti a tanultakat. Az ilyen tanuló szülője két annyit tartoznék fizetni a tanítónak, mint a többié.²⁸

A tanítástan elvontabb eszméi közül is kiragad egyet-kettőt T. Így a reggeltől estig egy helyben ülve való tanítást nem szereti. Szomorúan állapítja meg, hogy kevés nálunk a figyelem és lelkiismeretesség az eszmélni kezdő serdülő kor iránt; nem eresztjük el gyermekeinket kellő ismerettel, tudománnyal, tanáccsal az élet útjára. (Egyh. besz.)

Ennyit Tompa nevelési gondolatairól.²⁹

²⁶ Ifalotti besz. 5. l.

²⁷ T.-rel. I. 5—10. l.

²⁸ T.-rel. I. 5—10. l.

²⁹ Beöthy véleménye szerint kár, hogy nem tanulmányozzák Tompa predikációit. Sok hasznos dolgot lehetne tanulni belőlük. (S. Szabó 72.) Kerékgyártó Elek a Prot.

Gyakorlatban hogyan valósította meg ezeket? Bár későbbi leveleiben nem említi Sárbogárdot,³⁰ tudjuk róla, hogy szerette a gyermekeket s sokat mesélgetett nekik. Nagyobb tanítói tehetséget nem mutatott, sőt feladatát veszélyesnek tartotta. Mint apának, nem volt alkalma nevelési elveit gyakorlatban alkalmazni. Első gyermeke, Kálmán, 1850-ben született s néhány hetes korában meghalt. „Fiam születésekor“ címen a költő 5 költeményt írt hozzá, melyből tárgyunk szempontjából bennünket a 3. érdekel, mert benne T. megjelöli a boldog életre vezető utat. Az élet csavargós utain az ember nem sok jót remélhet. Tanuljon az életből, de hitét, reményét ne veszítse el. Szeresse az embereket nyájas bizodalommal. Az igazi boldogságot ne adja oda tündöklő semmiért. Ne vágyjon nagy tudás, földi nagyság, ábrándképek után, legyen a természet fia. — Második fia, Géza, 1853. jan. 13-án született s 1857-ben, T. nagy bánatára, meghalt. Kéki szerint fia sirhalmán kívül „az iskolát kereste fel leggyakrabban, hol könnybevesző tekintete elpihengetett a gyermekeken, a másokéin, az istenség e remek ékszerein.“

Szóljunk még néhány szót Tompa iskolagondnoki s vizsgálati működéséről. Már egy évvégi beszédjéből kiderül, hogy nagyon szíven viselte iskolája érdekeit. Egy levelében³¹

Egyh. és Isk. Lapok 1889. 958. l. ír egy tanulmányos, de rövid cikket. T.-ról, mint paedagogusról szól, a halotti besz. alapján.

³⁰ Lengyel M. 11. l.

³¹ I. K. 1913. 353.

szintén iskolája iránti gondoskodás nyilatkozik meg. — A pataki főiskola kéziratárában 1621. 1—4. sz. alatt 1864-ből van egy iskola-látogatási jelentése. Zádorfalván szép iskolát épített a közbirtokosság s nagy áldozattal. Alsó Szuhán hozzáfogtak az iskolaépítéshez. Imolán több az iskolás, mint az iskolaköteles. A tanítót ezért nagyon dicséri. Mindezekben a helyeken az egyházban sincs semmi baj. Alkalmas, sőt pompás iskolát épített Héth község. Itt sincs semmi baj. Megjegyzi azonban azt is, hogy a tanítótság fizetését ki kell adni, mert nem kapunk tanítót (Ragály, Putnok). Aggteleken a tanító haszontalan ember. Keleméren egy ember felszólalt az iskolai könyvek ellen. A vizitáló Tompa örült, azt híván, hogy praktikus ésszel majd valamit kezd az mondani, de az csak azt kifogásolta, hogy a tankönyvek Krisztusról keveset beszélnek. A költő csodálkozott, nevetett, majd kioktatta őket a tankönyvekről, melyeknek szerinte is sok hibájuk van.³²

A sárospataki főiskolával két ízben került összeköttetésbe papi pályáján. Először 1857. júniusában, mikor mint a gömöri egyházmegye deputatusa, gondosan megvizsgálta a főiskola számadásait Ragályi Ferdinánddal együtt; jött tenni és eszközölni minden lehetőt a főiskolának, a nevelés szent ügye szolgálatában.³³ A pataki iskolában trónoló Discordiat

³² Említi a Fekete könyvben is az esetet. 3. sz.

³³ I. K. 1913. 347. S. Szabó szerint (T.-r. II.) eljárt Patakra a közvizsgálatokra. Fekete könyv 87—88.

különben nem szerette.³³ Második alkalommal 1860-ban, mikor a Lorántfy-ódát elszavalta az iskola 300-ados emlékünnepén. Egyházlátogatáskor sürgette a collegium s a képző részére az adakozásokat. Ifjú korában Fáy Ferenc pataki gondnokot dicsőítő költeményt szaval, ki a pataki iskola javát munkálta, ápolta a tudomány virágát és buzgalmat tanusított az intézet iránt.³⁴ Egy tankönyvről való véleményét is ismerjük, a Gáspár János „Csemegek” c. könyvről való véleményét. Kedves fiának volt szeretett könyve, játékszere, azért ő sem tudja bíráló szemekkel nézni, de tesz rá megjegyzéseket.³⁵

*Milyen viszonyban van a nevelő oktatás
Tompával?*

Tompa azonban nemcsak száraz doktrínákat ad, nemcsak szabályok adásával nevel, hanem költészetével is, mely Kerékgyártó szerint a szép, jó, igaz és fenséges eszmék tengere. Sajnos, több alkalommal a költő a papnak engedi át helyét, kinek, bár szerinte a komoly erkölcsjavítás és keresztyén embernevelés bajnoka¹, mégsem szabad háttérbe szorítani a költőt. Szempontunkból is káros, mert a hosszadalmas papolás a költeményben hidegen hagy és a költemények szépségéből sokat levon.

³³ I. K. 1913. 355.

³⁴ I. K. 1897. 490.

³⁵ Erd. Muz. 1896. 447. Bud. Szemle 1917. 225.

¹ Hal. b. 72.

Milyen szempontból gyakorol reánk T. költészete nevelő hatást? Több szempontból.

1. Megszeretteti velünk a természetet. A tavasz, a nyár, az ősz, sőt még a hideg tél is szívünkhöz szól nála. Mindennek lelke van:

Hegy-völgynek, barlang- és folyamnak
Saját szellemlakói vannak.
Az ember nem lehet magában,
Mellette titkos társaság van . . .
Ne kívánd, hogy bár pillanatra
Légy e társaktól elhagyatva.

(A lidérc.)

A virágregék, Kikireshez, Őszi képek (III., V., VII.), Tavasszal, Ősszel (Ültem), Ősszel születtem . . . Éji violák, Pipishez, Levél Pogány Karolinához (végén), Rózsafámhoz, Virágos kertben, Éji kép, A szabadban, Utolsó verseim, Ősszel, Őszi tájnak, Fent és alant (Kél s jár a nap), Jégvirágok, Kikeletkor, Zivatar, Hófelhőkkel, Jöszte kedves, Ki a szabadba, A karsai templom... természetrajzolása lelkünket mind megragadja.²

2. Megszeretteti velünk hazánk vidékeit. Alföldi képek (IV.) Diós-Győr tájrajzai. A halász és az aranyhal alföldi képei, a hegyvidék, amelyekhez sok-sok monda fűződik s él a nép ajkán, mind fokozzák ragaszkodásunkat a hazai földhöz. Érdeklődést keltenek bennünk a nép mondái iránt s a népelet megfigyelésére lelkesítik az olvasót. (Népdalok, Kizöldült . . . Falusi órák, Falusi kép.) A magyar mese- és mondavilág leggazdagabban az ő költészetében van kifejezve.

² V. ö. Bene Kálmán T. és a természet 1910., Négyesy Bud. Sz. 140. 421.

3. Fokozzák honszerelmünket s a hazához való ragaszkodásunkat. Levél egy kibujdosott barátom után, A vándornak, Titkos beteg című költeményeinek egy az alapgondata: Szívet cseréljen az, aki hazát cserél. A „Vándor könyvébe” c. költeményében arra buzdít, hogy az idegenbe távozó el ne felejtse hazáját, melynek összes kincse az, hogy szeretik fiai. A Testvérekben azt fejtegeti, hogy csak a hazában lehetünk boldogok.

4. Történelmünk megbecsülő szeretetére, jogainkhoz való szilárd ragaszkodásra tanítanak allegóriái s hazafias költeményei. A haza jobb sorsát munkálni késztet s a jobb jövőbe való hitet oltja lelkünkbe a Madár fiaihoz, Pacsirtadal (Ébredj fel) c. költeményeiben, melyek mintegy ébresztgetésül szolgálnak az alvó s hallgató költők számára. A szabadulást óhajtja a Télben c. költeményében, a szabadság becsét fejtegeti a Távozó után-ban, az Özveggy gólyában. A tél c. versében azt mondja, hogy a baj meglábolható, de ha a békót a nép maga szerzi, az örök szolgaság, nyomor. „A történelmi múlt szép, bár romokat fed virúlása” — ezt hirdeti a Repkényben. A jövőért való szenvedés nyert hangot a Régi történetben. Vér nélkül nem megy a szabadság kiküzdése. (Kincskeresőknek)³ Inti a nemzetet, hogy ne higgyen a korai császnak, a Kikeletkor címűben; ne higgyen a csalogatásnak, mondja a Bérc és lapályban s a Kisértőben, Sámson-

³ Ak. é. 1916. 142. é.

ban. A Terepélyes nagy fa a viruló nemzet képe, melyre a költő áldást kér. A köpenyforгатókról szól a Denevér, míg a Megtérő a pártütő, de bűnbánó hazafi rajza. Az árulónak nincs bocsánat! — ezt hirdeti a Bűnbocsánatban. A jövevényben, hogy nem lehet boldog az idegen (ellentétben az Uj földesúrral). A jövő közelgő lépését sejteti az Uj Simeonban, Forr a világ-ban. A honszerelem tüze folyton ég, csak a külföldi eseményektől függ fellobanása (A tűz). A Gályarabban azt fejtegeti, hogy addig nem kell félni, míg a nép tudja, hogy rab. El lehet némitani a népet egy ideig, de egyszer kitör az, mondja a Fogolyban. A Viharban a forradalom szele zúg, a Múlt, jelen és jövőben a három kor képe rajzolódik meg. A Hajóban azt fejtegeti, hogy vesszen el a hajó, de a zsarnokkal együtt. Pusztuljon el a nemzet, de ne legyen öröme a zsarnoknak halálán (A sebzett szarvas). Az eszmét nem lehet karddal megölni (Az üres koporsó), a népet nem lehet megrendszabályozni (A folyam). A szabadság képének megszemélyesítése Herodes és Héber legenda. Ikarusban újabb próbára buzdítja a költő nemzetét. Jobb sorsot vár a Némuljatok meg c. költeményben. A Kincsásóban azt hirdeti, hogy a nagy út a mi munkánkkal is fogyott az utódok számára. A rendkívüli lelkesedéssel fogadott Novemberben c. költeményében⁴ a nemzet jövőjében való bizodalmanak, egyben féltő aggodásának ad kifejezést. Hazafias

⁴ (I. K. 1917. 80.)

érzés van a Téli reggelen, Gyülekezetben e. költeményekben is. A nagy művet hosszú időre építsük meg, ne csak egy-két percre, hirdeti a Madarak módjára e. versében. Ősidőkből, Etele hun királyról, Kun Kocsárd, Előre, Réthel pataka, Két Artándi, Szent László, Zrinyi Ilona keserve, Budai országgyűlés, Mátyás király, Arszlán pasa a nemzeti múlt megbecsülésére tanítanak bennünket.

E költeményekből megismerjük azt az időt, amelyben irattak, megértjük a lelkiállapotot, amelyben fogantak. (Egy könyv olvasása közben, Tornácomon, Ujévi üdvözlét) Értékelni tudjuk a nemesség nagy szolgálatait a haza megtartása körül (Sirboltban), A szent küszöbön a hagyományhoz való ragaszkodást. Együtt sirunk a költővel a Gólyához, Pusztán 1850, Pusztuló erdő olvasásakor a haza pusztulásán, megértjük a Puszpáng burkolt intését:

Ha nem fáj a bére gyásza néked,
A bérenek fájhat a te éked!

s a Nyárban e. vers tanácsát, hogy a forradalom után bujdosókat fogadják szívesen. Óh e szegény hon e. versének is megszívéljük intését.⁵ Hitet meritünk jövőnk iránt a Lorántfy Zsuzsánnához, Kazinczy Ferenc emlékezete s Gróf Mikó Imréhez e. költeményekből.

Tompában örök időkre szól egy kornak

⁵ V. ö. Tolnai Vilmos T. mint elégiáiré. Tatai ért. 1906/7.

a lelke s az ő ismerete nélkül hiányos lenne e korról való képünk.⁶

5. Embertársaink s a magyar nép megbecsülésére is tanítanak a T. költeményei. (Nagyjaink, Csörsz árka, Oltárkő), A gazdag becsülje meg a szegényt. (Bajmóci fürdős, Sülyedés, Szegény és gazdag). A Hős és kardja az emberi gonosztságot festi, mely megbűnhődik. A zsarnok, a fukar gazdag szintén megbűnhődik (Kenyérkő, Ásvány, Adóss, fizess!) Mohosban a kapzsi, Légekő, Jávorfáról, Arvalányhaj c. költeményekben a gonosz testvérek bűnhődése van elmondva. Borova hórában, Várhegyben, Verespataokban a kapzsiság bűnhődik. Hahóty Farkasban a rabló zsarnok, Mátyás királyról címűben a hazugság, a Vitorlás csigában az emberi vakmerőség, az Ördögszekérben a szüzesség tiprója nyer büntetést.

Az erkölcsi élet több igazságát szemléltetik a Virágregék egyes darabjai. Lengyel ezeket is allegoriáknak tekinti. Szerinte a Virágregékben is a jó diadalmaskodik s a rossz bűnhődik. Hibázott azonban a költő, hogy magában élő képzeteket, gondolatokat tételezett fel bennük, holott Gyulai szerint az erkölcsi törvények nem illenek a virágokra. Az állatok szerepelhetnek Lengyel szerint embertípusok gyanánt, a növények

⁶ Időrendben: A nagyokhoz, Gyászvarjak ellen, Előre (1848/49.) Pusztán 1850. Gólyához 1850. Madár fiaihoz 1851. Kaz.-eml. 1859. Lorántfy 1860. Mikó I. 1860. Forr a világ 1860. Új Simeon 1862. Ikarusz 1863. Szeretet 1863. Szent küszöb 1863. Novemberben 1865.

nem. Kerékgyártó szerint a Virágregék oly szépek, annyira erkölcsi alapon áll az egész mű, hogy az erényre szoktatás legüdvösebb s legalkalmasabb eszközévé lesz. Pl. az Ibolya álmai a szerénység boldogító voltáról, a Szarkaláb, a Vadrózsa a csapodárság bűnhődéséről beszél, a Bajnokfű tanulsága szerint a sokat válogató pórul jár, a Csudafa a feleségés, a Csalán az emberszólás károosságát szemlélteti. Az emberek hálátlanok; ezt tanítja az Aranka. A hervadás szelid halála szükséges, mert utána vidám tavasz jön a Téli zöld szerint. Boldogságot csak a vágy, nem a vágy teljesülése adhat (Gyöngyhím). A más talajba való átültetés sínylést hoz (Mécsvirág). A Virágregék igen népszerűek voltak.

6. Vallásos érzelmeket olt belénk T.⁷ Énekek, Tavaszhoz, 1863. Harangszó (I—III., VI., VIII.) buzgó s bizó hit hangján szólnak hozzánk. „Én“ c. verse az isteni gondviselés nagy voltáról beszél, az Esztendő végén s Lorántfy emlékezte címűben a vallásos és bazafias érzés össze van vegyítve, Karácsony estén, Karácsonykor, Halottak emlékezte ünnepi érzelmekről szól, az Éjjelben a hit nyer kifejezést. Isten akaratja a fenséges határát érinti, Gyülekezetben című verse a hit mellett hazafiasságra is oktat. — Az emberi érzések is hangot találnak Tompa verseiben. Bosnyák

⁷ V. ö. Veresényi Gy. T. vall. költ. Sp. Lapok 1901. 42—44. — Lakatos Vince: A vall. elem T. költ. Keszthelyi ért. 1902. 3—42. — Wallentinyi Samu: T. vall. költ. 1908. — Ker. Magv. 1909. 8—18.

Zsófiában a kegyelet, Széchy Máriában az eskü szentsége, Téli reggelen c. versében a megértés, a Széki pusztán címűben a kegyelet érzése szól. Haldokló mellett című, meg-
 rázó erővel zengő költeménye az örök bíróban vetett hitről szól. Az Ünneprontók az ünnep szentségét, a Bojtár az istenkáromlást rít bűnhődését példazza. Az ember célja szerint a küzdelem (Panaszkodjunk: Búbaj közt is szép az élet). Más költeménye a megbo-
 csajtásra tanít (Feddőzés), más pedig a részvételre (zeretet). A szülők iránti tiszteletre int a Félkezű koldus, az irgalmasság dicsérete a Jézus és a nép. — Megelégedésre tanít Nyárban, Fent és alant (Ne légy irigy), Madárfészek, Az erdőben, Megelégedés, Erdei lak. Becsületes munkára buzdít a Keresztútról, a Világlátó; önfeláldozásra a Hű vitéz. Az igaz szív méltó a megbecsülésre; ezt tanítja a Kincskereső. Ide sorozható még a Gazdag s A pók versenye is. Ily költeményekben a reflexio, ugyan sokszor terhére van a versnek, de nagy didaktikai értéke van. Így a nagy költő nemcsak gyönyörködtet, hanem oktat, tanít egész nemzetet. (E. Ph. K. XIII. 692).

Ne essünk azonban a Kerékgyártó Elek egyoldalúságába sem, kinek T. költészetéről írt műve azt igyekszik bizonyítani, hogy T. elsősorban az erények útjára akar vezetni s erkölcstanár akart lenni s csak azután költő. Szerinte T. népregéinek, regéinek s virágregéinek főérdeme a belőlük levonható morál.

Fejtegeti azok nagy didaktikai értékét, mely nincs hátrányára a költemény művészi értékének sem. Sőt Kerékgyártó az erkölcsi tanulságok levonásában még Tompán is túltesz. Tény, hogy a didaxis (a Greguss által tanmesés iránynak nevezett tendencia) T. több elbeszélésébe behatol; sőt sokszor utánuk idomul az elbeszélés. Kerékgyártó szerint a költészet T. előtt szószék volt s allegoriáiban, mint nagy tanító járt elől.

8. A családi élet megbecsülésére gyöngédhangú költeményekben tanít. Messziről, Ha, Nőmnek, Beteltem, Utolsó verseim, Nálad nélkül, Hajtsátok meg, Távolból, Jöszte kedves, Fürdőben, Estve, Pünköst reggelén, Madárfészek, Hazajöttem, Nyári estén, Tavaszkor, Aranylakodalom, Falusi kép, Eleimnek, Óh hölgyem, Május 1. napján, Szemere Miklóshoz, A kedves sirjánál, Hűség, Fiam születésekor, Félkezű koldus, mind megannyi édesszavú oktatók a családi élet tiszteletére.⁸

A női erények dicsőítése Bónisné Pogány Karolinához,⁹ Hűség, Nőmnek, Szövétnek, Nyugalom réve, Olajág, Máriához, Két

⁸ V. ö. Szarka Lajos: A csal. érzés T. költ. Közöny 22. évf. 15., 17. Versényi T. csal. élete. Erd. Múz. 1903. — Radnóth Dezső: A nő T. költészetében. Erd. Lapok 1909.

⁹ Szül. B. Kovászon (Bereg) 1821. Nagyon gondosan nevelték. Pesten a Weninger-családnál volt nevelőben. Nyelveket is beszélt. Gyakran járt Pestre, Bécsbe. T. Ragályi Ábrahám házában Máriásy Istvánnál találkozott vele először S.-Szentpéteriben. Nagyfaluban halt meg, Kovászon van eltemetve.

levél, Levél egy anyához, A gyászoló, Levél Pogány Karolinához. A női lelkek művelésére e költemények igen jó segítőeszközök.

Szerény, gyöngéd nőiesség

Legyen díszé élteteknek -- írja egyik helyen. Ebben adja meg T. a nőnevelés programját, melyet aztán az Olajág c. s katólikus és prot. nők által egyképen olvasott imádságos könyvében is vall.

Ez, Orbán Ferenc barátja szerint a női lélek egész képező, a női szív egész tanító iskolája. „Honszeretet, Jegyváltás, Bölcsőnél... képzik a női sziveket, hogy kell érezni, gondolkodni. Nőiesség, nyelv... kötetelmekre tanítanak. Kevélység, Kedvesség, Jótétel... morális elvekre oktatnak. Gyönyörködtetve képez, tanít, buzgóságra szoktat e könyv. (Sp. Hirl. 1917. 23. I. K. 1917. 81.) Legyen a nő a ház asszonya s jó honleány! Szeresse a természetet! Legyen jó, de ne kényeztető anyja! Nevelje istenfélelemben gyermekét! Mindenkin meglátszik, milyen édes anyja olt. Gyűlölje a nemtelent s alacsonyít! Legyen fogékony a szép és jó iránt! Legyen állhatatos, hű és nemes; lángoljon a szent eszmékért! Tudjon remélni, szeretni és megbocsájtani! Kötelességérzet s becsület legyen pályáján az irányadó. A házi gond s a háziasság, mély kedély, jótettekre való hajlam, vallásos lelkiület, szoliditás, hűség jellemzők! Legyen a családi körben nagy!

A nevelés, különösen a nőnevelés nagy figyelmet érdemel — hangsúlyozza e művé-

ben. Már a bölcshőnél kezdődik, majd a dajka s a cselédek befolyása alá kerül a leánygyermek, aztán az intézet s a mesterek veszik gondjukba, azután az udvarlók s a világ a dicséret tömjénezésével veszik körül a leányt. Nem csoda, ha elkábúl. Sok anya tartózkodás nélkül beszél leánya előtt ennek szépségéről, műveltségéről, jó szerencséről. Őszinteséget nem igen látnak, ezért lesznek üres lelkűek, szerencsétlenek, előítéletesek, kiábrándultak sokszor. Ezek ellen egyedül a női ösztön véd csak meg. — Jó anyák, hű hitvesek legyenek, a nő igazi helye a ház, a családi élet.¹⁰

9. Derűs perceket szerez, így a munka terhet könnyíti sok költeményével. De egyúttal tanít is. Így a Pipás kántor a szokás hatalmáról, a Vámosujfalusi jegyző a vén fukar felsülésétől szól; Huszárkaland s a Jóczik Jónás tutása enyhe szatirával, Három a darú szelid iróniával oktat bennünket. András polgár, Pozsonyi harcjáték, Muszka tréfa, a férjén hatalmaskodó asszony e rajza, Szuhay Mátyás az élelmesseg e dicsérete, Árokháti Lőrinc, a találékonyság sikerével, Miskolci bíró az önmagán uralkodni nem tudás bünhódásával, Ammon és Támár szomorú oktatásával, hogy egyik bűn szüli a másikat — mind jó nevelők a serdültebbek számára. Megrázó erővel hatnak ránk a Gyilkos fenék, malom volna, ha volna, András herceg sólyma, Kálmán és Predszlava, Özvegy és

¹⁰ A nő helye s hivatásának szépsége. (Hal. besz.)

fiai c. költemények. Néha bizony kitör a költő lelkéből a keserűség. (Elmélkedés egy levél felett, Márványszobor, Kuvik, Pusztán, Hangyákhoz, Árverésen, Két madár, Tanács, Olesóság, Tapasztalás, Lidérc, Bár még ... Mit kérek, Búcsú stb. versei néhol az embergyűlölet határát érintik. Máskor szelidebb gúny ömlik el versein (Gazdaember ömlengése. Nánihoz, Farsangban, Az én lakásom). Ezeket csínján válogatva, fel lehet használni a nevelő oktatásnál.

10. Munkára nevel¹¹ s a biblia szeretetére oktat. A barátság érzelmét növeli lelkünkben sok költeményében. (Öreg barátomhoz. Barátom halálára, Széki pusztán). A gyakorlati életre is ad oktatást (Szánts, vess, fát nevelj ... Élni is kell, Jónás deák!)

Mennyire használja fel a nevelő oktatás Tompát?

Tompa művei tehát mind szépségük s műbecsük, mind a bennük lévő nevelő elvek tekintetében nagy fontosságúak s mindig is azok lesznek a gyermek- és nemzetnevelés terén. Azonban Tompát sem a közönség, sem az iskolák nem méltányolják eléggé, nem karolják fel kellőleg.

Az 1907-ben kiadott *Népiskolai tanmenet* azt kívánja, hogy a magyar nyelvű olvasmányok a nemzeti, vallásos és erkölcsi nevelés szolgálatában álljanak. Megjelöli a műfajokat is: népmeséket, népmondákat, erkölcsi elbeszéléseket, hazai történetből vett képeket,

¹¹ Kerékgyártó E. Rozsnyói Híradó 1833. 32—33.

rajzokat a hazai földről és népének életéről. Költeményeket kell olvasni kiváló iroktól. Tompa mindezeknek megfelel. Mégis az Utasítások 61. lapja csak a következő költemények felvételét kívánja: a III. osztályban Mohács, Kenyérkő, Csörsz árka. A 62. lap szerint a IV. osztályban az alföldi pusztáról kell olvasni, de T. Alföldi képeit nem jelöli meg, pedig ezeken kívül van még a Halász és aranyhal, Ördögszekér, Diósgyőrben, Vámosujfalusi jegyzőben is leírás. A 64. lapon a Gazdag, Tavasszal szerepel. A VI. osztályban újból a Kenyérkő, majd A keresztútról van megjelölve, összesen tehát 7 költemény, ami elég kevés, mert Tompánál még sok szép s a gyermek felfogásához mért költemény található. Az 1916-ban kiadott *Gazdasági ismétlő iskolai tanmenet* úgy a fiúk, mint a lányok osztályainál nem nevezi meg Tompát. Jól megfelelnek itt pl. Tavasszal, Nyárban, Hajnal hasad c. költeményei. Nincs felemlítve T. a felső népiskolák 1872-i tantervében sem. Ide is beillenék a Falusi kép, Falusi órák, Bajmóci fürdős, Zivatar, Fecskéhez stb. — E hiányokon az olvasókönyvek vannak hivatva segíteni.

A polgári leányiskolák tantervén látszik, hogy lassan tért foglal T. Az 1877-i tanterv csak Arany Toldiját nevezi meg névszerint, míg az 1914-i már több író felvesz, köztük Tompát is. Még pedig az I. osztályban Én, Jávorfáról, A pók versenye; a II-ikban Ibolya álmái, Szuhay Mátyás; a III-ikban Levél egy

anyához; a IV-ikben a 40. lapon a műfajoknál Tompát is kívánja tárgyalatni.¹

A *polgári fiúiskola* 1915-ös tanterve Tompa nevét sehol sem említi. Itt az olvasókönyveknek kell pótolni a hiányt. (Új tanterv H. K. 1918. 12.)

A *felsőkereskedelmi iskolák* 1915. évi tanterve a II. osztálynál említi Tompát. Az előbbi iskolánál s itt kívánt műfajokra pedig Tompa versei közt igen sikerült példákat lehetne találni.

A *képezdei tanterv* 1911-ből az I. osztályban az Árvalányhaj, Beregszász, Diósgyőr, Kenyérkő, Az én lakásom, Zivatar c. költeményeket kívánja olvastatni. Az 1920. VIII. 27-i B. Közl. terve is ezeket veszi fel. A—II—III. osztályban nem említi Tompát, a IV. osztályban a 78. lapon ajánlja a Madár fiaihoz c. költeményt. — Az 1916-ban kiadott részletes tanmenet már jobban feloleli költőnket. Tár-

¹ Az e tanterv alapján készült Révy-féle olvasókönyv (1910.) az I—II. osztályban ugyanezeket veszi fel, csak Szuhay helyett Diósgyőrt hozza. A Novák—Bognár III. o. tankönyve bővebb a tantervénél, mert felveszi még a Pusttán s a Madár fiaihoz c. költeményeket is. A IV. osztályos Glósz—Réthy-féle költészettan (1910.) Tompától a következőket veszi fel: Mint mondát, a Sülyedést, mint virágregét, az Árvalányhaját, mint allegoriát, A gólyához címűt; a szatirák közt az Én lakásomat, költői levélként a Levél egy kib. barátom után c. szép költeményt, mint költői leírást, az Erdei lakot, mint idillt. a Falusi órákat. Így az olvasókönyvvel helyrehozott pótlások szerint elég bőven foglalkozik a polg. leányiskola Tompával. csak a női lélekhez s a női hivatáshoz hozzáillő költemények közül többet is felvehetne (Máriához, Két levél, Őszi tájnak).

gyalja a Zivatart (a szemléltetéshez beosztva), a Kenyérkőt (a stil szemléltetéséhez osztva), az Én lakásomat (a gúny és visszavonásra), Diósgyőrt, Árvalányhaját (a szemléltetéshez beosztva), Beregszászt (az élénkségre például). Sőt még népdalaiból is felvesz (Télen-nyáron, Békót tettem). A II. osztályban az Őszi tájnak... van felvéve, mint dal, a Madár flaihoz, mint elégia, Levél egy kibujdosott barátom után, mint költői levél, Galamboskő, mint monda, Három a daru, mint költői elbeszélés. A III. osztályban nem olvassák Tompát, a IV. ikben az irodalomtörténet keretében febr. első hetében két órán (56—57.) át foglalkoznak Tompával, ismertetve életét, nép- és virágregéit. Költeményei közül az Uj Simeon, Én, Utolsó verseim, Isten akarja vannak felvéve. Ezeken kívül az I. osztályban kötelező olvasmány T. nép- és virágregéi, a II. osztályban válogatott költeményei. A képzői tanterv tehát eléggé felöleli Tompát, bár ajánlható volna még balladái közül András herceg sólyma, lírai költeményeiből a Pusztán. A képzővel kapcsolatos *gyakorli* iskola 1916-os tanmenete a Csörsz árkát, Galamboskőt, Kenyérkőt, Pók versenyét, A gazdagot s Keresztútról c. verseit veszi fel Tompának. A Galamboskőt két osztályban is említi, (III. és V.) mint prózai s mint költői olvasmányt (30. 59. l.)

A *gimn. s reáliskola* 1899-i tanterve az I. osztályban névszerint is megnevezi Tompa rövidebb mondáit. Szintúgy a II. osztályban

hol a Vámosujfalusi jegyző, Diósgyőr, kereszt-útról, Tamás vitéz van megemlítve. A III. osztályban nincs felsorolva T. neve, szintugy a IV., V. osztályokban. A VI. osztályban a kisebb költői szemelvényeknél megemlíti Tompát, a VII. nem, a VIII-ban Tompa tárgyalandó. A kötelező olvasmányok közt az I—II. osztályban szerepelnek T. népregéinek s regéinek Olcsó könyvtár-beli kiadásai, a III—VII. osztályban megkívánt olvasmányok közt nem fordul elő Tompa, mint köt. olvasmány; a VIII. osztályban újra népregéi s regéi szerepelnek. Ez a nagy mellőzése Tompának feltűnő. Arany a VII. o. kivételével minden osztályban szerepel! E hibákat az olvasókönyvek vannak hivatva pótolni.

A *leányközépiskolák* (gimn., felsőkereskedelmi s felső leányiskolák) 1916 i tanterve az I. osztályban nem veszi fel Tompát. A II. osztályban Tavasszal, Kenyérkő, Galamboskő c. költeményeket olvastatja a növendékekkel. Az V-ikben T. levelezését említi, a VI-ikban a kisebb költemények közt a Tompáéit is, a VII. osztályban az irodalomtörténet felveszi Tompa ismertetését is. A női lélekhez illő költemények névszerinti kijelölése hiányzik. (H. K. 1918. 20.)

Összehasonlítva a régi tantervet az újjal, látjuk, hogy az új tantervből nincs pótolva az előbbi hiánya, sőt sok olyan költemény hiányzik belőle, mely az előbbi tantervben megvolt. (Jávorfá, Etele, Szent László, Árok-báti Lőrinc s a Mátyással foglalkozó költe-

mények (Király kútja, Jós festő, Mátyás királyról, A budai országgyűlés,) Arslán pasa. E hiányokat az *olvasókönyvek* vannak hivatva pótolni.²

² Végignéztük e szempontból a következő olvasókönyveket: Acsay—Bartha—Madarász I., II., III. 1909. = $a_1 a_2 a_3$. Gulyás—Mitrovics I. 1916. II. 1917, III. 1908 = $b_1 b_2 b_3$. Szabó Ignác I., II (1906.) III. = $c_1 c_2 c_3$. Szinyei József I. 1910. II. (1914.) III. 1916. = $d_1 d_2 d_3$. Császár—Váczy I. 1907. II. 1910. III. 1912 = $e_1 e_2 e_3$. Négyesy László I. 1911. II. 1911. III. 1915. = $f_1 f_2 f_3$. Badics Ferenc I. 1906. II. 1906. III. = $g_1 g_2 g_3$. Gaál Mózes I. 1901. II. 1902. III. 1904. = $h_1 h_2 h_3$. Kalmár Elek I. II. 1903. III. = $j_1 j_2 j_3$. Kis Szeráfin I. II. III. = $k_1 k_2 k_3$. Lehr—Riedl I. 1905. II. 1907. III. = $l_1 l_2 l_3$. Balogh Péter I. 1906. II. 1904. III. 1907. = $m_1 m_2 m_3$. Bartha—Madarász I. 1911. II. III. = $n_1 n_2 n_3$. Molnár—Mitrovics I. 1902. II. = $o_1 o_2 o_3$. Maklár III. 1908. = p_1 .

Észerint az egyes költemények előfordulása így alakul ki: *Kenyérkő*: $b_1 d_2 f_2 i_2$. *Árvalányhajról*: $b_1 n_1 m_1$. *Pók verse*: b_2 . *Ibolya álmai*: $b_2 a_2 i_2$. *Diósgyőr*: $b_2 d_2 e_2 f_2 g_1 h_2 i_2 j_2 k_2$. *Keresztútról*: $b_2 d_2 e_2 l_2 f_2 g_1 h_2 m_2 i_2 j_2 k_2$. *Vámosujfalusi jegyző*: $b_3 d_2 f_2 h_2 i_2 j_2 k_2$. *Reggeli ének*: $b_3 m_3$. *Jávorfáról*: $o_1 m_1 k_2$. *Bojtár*: $o_1 l_1 n_1 a_2$. *Madártészek*: o_1 . *Erdei lak*: $o_1 a_3$. *Bújosom*: $o_1 g_1$. *Mohos*: e_2 . *Tamás vitéz*: $e_2 f_2 g_1 i_2 j_2$. *Szuhay Mátyás*: e_3 . *Gólyához*: $l_2 m_3 i_3$. *Pusztán*: e_3 . *Fszt. végén*: e_3 . *Gazdag*: $d_1 h_2 m_2$. *Tavasszal*: $d_2 f_2$. *Zivatar*: $d_3 a_3$. *Reggel*: d_3 . *Etele hun királyról*: $e_1 f_1 g_1$. *Szigliget*: e_2 . *Falusi kép*: n_1 . *Uj Simeon*: e_3 . *Pipás kántor*: $l_3 a_2$. *Ősidőkből*: f_1 . *Galam-boskó*: f_1 . *Jézus és a nép*: f_2 . *Arslán pasa*: f_3 . *Harangszó*: $f_3 b_3 i_3$. *Árókháti Lőrinc*: $a_3 i_2$. *Levél egy kib. bar. után*: a_3 . *Világlató*: h_1 . *Madár, fiaihoz*: h_3 . *Falusi órák*: i_3 . *Alföldi kép*: i_3 . *Nőmnek*: j_3 . *Tordai hasadék*: $o_1 e_1 g_1 h_1$. *Télizöld*: p_1 . *Pogánykut*: $p_1 e_1$. *Tavaszhöz*: p_1 . *Hangyákhoz*: f_1 .

A IV. osztályban használt stilisztikák közül a Négyesiében csak az *Erdei lak* szerepel, a *Góbiében* (1909.) pedig *Alföldi képeinek* 2 darabja.

Az V. osztályban használt Greguss—Beöthy magyar balladák c. kézikönyvben (1909.) András herceg sólyma, mint az állati hűség és női hűtlenség ellentétes képe. De tájékoztat T. balladaszerű költeményei felől is.

A poétikák elég bőven foglalkoznak Tompával. A Névy-féle 1892-i Olvasmányok az írásművek elméletéhez c. kézikönyvben a Félkezű koldus szerepel, allegoriaképen az Ibolya álmai, Terebélyes nagy fa, beszélyül az Árvalányhaj, regeként a Futó csillagról, lírai beszélyül a Temetés, idillül a Falusi órák, dalokul Őszi tájak, Hőfelhőkkel, Télen-nyáron..., elégiául Tornácomon, szatirául a Hangyákhoz. epigrammul Panasz, költői levélül Levél egy kib. barátom után — A Riedl poétikájában (1904.) elégiául A kedves sirjánát, mondául Szent László királyról szerepel. — A Góbiében (1898.) ódára az Isten akarata van például felhozva, az elégiára a Sirboltban, a szatírára a Divatos költő, Levél egy anyához. Elbeszélésül szerepel Arokháti Lörine, népmeséül a Jávorfáról, idillül a Falusi órák. — Kapossy Lucián poétikájában, (1903.) a Csörsz árka van közölve, mint monda, A jávorfáról, Ibolya álmai mint rege, a Madár fiaihoz, Terebélyes nagy fa, mint allegoria, Falusi órák, mint festés, Békót tettem..., mint dal, Tornácomon, mint elégia.

Zlinszky Aladár Szemelvények a magyar lírai költészetből c. 1904-ben megjelent könyvében a Gólyához, Madár fiaihoz, Levél egy kib. barátom után, Kazinczy emlékezete, Új Simeon c. költeményei szerepelnek Tompának, magyarázatokkal.

Az irodalomtörténetek különbözőképen karolják fel Tompát. Pintér irodalomtörténete (1912.) a Mécsvirág, Iklya álmai, Jávorfáról, Galamboskő, András herceg sólyma, Sirboltban, Erdei lak, Télen-nyáron, Békót tettem..., A tilinkóm, Őszi tájnak..., Levél egy kib. bar. után, A gólyához, Madár fiaihoz, A sebzett szarvas, Pusztán, Terebélyes nagy fa, Új Simeon, Ikarus c. verseket veszi fel. Összesen 19-et, mert Tompát kevésbé ismerik. — A Váczy János irodalomtörténetében (III. kiad.) a Jávorfáról, Őszi tájnak, Gólyához, Pusztán, Új Simeon, Sirboltban, 3 népdal (Télen-nyáron, Békót tettem, A tilinkóm), Utolsó verseiből 2 van levéve, összesen 11. — A Szántó irodalomtörténete

olvasókönyvében (1911.) Levél egy kib. bar. ntán, Uj Si-
meon, Sirboltban, 3 népdal (Télen-nyáron, Békót tettem,
A tilinkóm) Távolból, Őszi tájnak, Utolsó verseiből 2 van,
összesen 9. — Beöthy Zsolt a Jávorfáról, Télen-nyáron,
Gólyához, Madár fiaihoz, Sirboltban, Én, Utolsó verseim e.
költeményeket közli, összesen 7-et.

Ha végignézzük e tankönyveket, látjuk, hogy sok
olyan költeménye szerepel Tompának, mely már az előző
osztályok tankönyveiben is előfordult, sőt a népiskolákban
is. (Kenyérkő, Gazdag, Keresztutról, Tavasszal) De ez nem
hiba. Nagyobb hiba az, hogy némely olvasókönyv alig vesz
tudomást Tompáról (Badics III. o. olvasókönyve). A Zlinszky-
féle stilisztikában nem szerepel Tompa, míg Arany 6, Pe-
tőfi 6 darabbal szerepel, a Négyesiében Tompa eggyel, Pe-
tőfi sokkal van képviselve. A Balogh Péter II. o. olvasó-
könyvében Tompától csak 1 költ. van felvéve, Aranytól,
Petőfitől Kalmár sok Eleknél (III. o.) Tompának 2, Petőfinek
7, Aranynak 5 költeménye van. Beöthy Irodalomtörténetében
Tompá 7, Arany 13, Petőfi 13 darabbal szerepel. Lehr—
Riedl olvasókönyvében (I—II. o.) Tompának 1 - 1 költe-
ménye van, Aranynak 7. (II.) Petőfinek 12 (I.) — Pintér
Irodalomtörténete Aranytól, Petőfitől egyet sem közöl, mert
ezt ismerni kell házi olvasmányokból, addig Tompától 19-et!
Jellemző adat Tompa középiskolai ismeretére.

Hát a magyar nyelvi s irodalmi okta-
táson kívül hogyan vesz részt Tompa a nevelő-
oktatás terén? A vallástan keretében többen
is foglalkoznak költeményeivel, idéznek belő-
lük, sőt egész terjedelmében is közölnek
egyeseket a kézikönyvek. (Pl. Kovácsy Ker.
erkölestan 1893: Itthon vagy ok, Harangoznak,
menjünk az Ur házába. Bibl. vallástan: Reg-
geli és esteli ének, Jézus és a nép. — A Fejes-
féle Uj próba-énekeskönyvben 3 van felvéve.
Szálljatok fel a tiszta fénybe, Tűnő napunk
végső sugára, Idvességünk válságunk.

A természetrajzi oktatás körében is fel-

használhatók T. versei. Pl. Róna Jenő Állattani olvasókönyve (1911.) A hangyákhoz s a Pipishez c. költeményeit veszi fel. Növény-tani olvasókönyv (1915.) az Ibolya álmait s Mécsvirágot veszi fel s az idézetek közt is sokat. Nógrádi László: Séták a természetben. 1904 c. könyvében Mohok, Erdei lak van felvéve. A kézikönyvek hiányát pótolhatja az Ifjúsági könyvtár. Sajnos, itt is sok a kívanni való. Ha meg-nézzük a Szemák-féle Ifj. könyvtárjegyzék 1912. kiadását, látjuk, hogy Tompának csak ötféle kiadását veszi fel. Az I—II. osztályban nem vesz fel tőle semmit, noha itt kötelező olvas-mány Tompa. A VII—VIII. osztályban a Népregék s Regék Olcsó könyvtár-beli füze-teit, a VIII. osztályban összes költeményeinek 4 kor. kiadását s a III—VI. osztályokban válogatott költeményeinek 1.20 koronás ki-adását, az V—VIII. osztályokba pedig a Virág-regék 16 koronás kiadását ajánlja beszerzésre. Segédkönyvekben is szerepel: Réger Béla II. Endrei Ákos 1911. Bereczki Imre magyaráza-tával, 1911. Isk. ünnepélyeken szavalható költemények kézikönyvébe felveszi Keleti Adolf (1917) több költeményét.

Tompa ismerését növelni minden magyar iskolának kötelessége. Olvastatni műveiből minél többet, írásbeti dolgozatul, érettségi tételekül kiüzni költeményeit s költészetének tárgyalását rendkívül hálás téma. Végig-néztük az 1916—7. isk. évről megjelent közép-iskolai s tanítóképzői értesítők legnagyobb részét s megállapítottuk, hogy bizony nem

foglalkoztak Tompával eléggé az iskolákban. Legszívesebben Tompa allegóriát, hazafias és a természetet festő költeményeit tárgyalták és pedig különböző osztályokban adva fel ugyanazon tételeket. (Lőcsei reál VIII., kecskeméti kath. V.) Sok helyen érettségi tételül tűzték ki, (Temesvár) vagy önképzőköri pályatételül. Nehol emlékünnepet rendeztek Tompa emlékére. Még a nemzetiségi gimnáziumokban is szenteltek néhány órát Tompának (Naszód). Nagyon érdekes volna ezeknek névszerinti statisztikai összeállítása, de ez nagy helyet foglalna el s talán idejét is multa már.

Tompa költeményei közül több meg van zenésítve, így azok a zenei oktatás körében is jól felhasználhatók. Tudjuk, hogy a Gólyához c. költeményét Főnyad zenésítette meg. A Pusztán is meg van zenésítve s énekelték országszerte amavval együtt. Reményi Edének is felküldött 13 népdalt, de hosszú sürgetésre ebből csak a Gyilkos tenék... c. jelent meg (1863.) Rózsavölgyinél. Reményi azt állítja leveleiben, hogy mindet megzenésítette. Később 14 dalát zenésítette meg Hoós János zenetanár. Az iskolákban több helyen énekeltek Tompa megzenésített dalait, (igye pl. Sárospatakon az 1910—11. ért. adatai szerint.) A közönség is dalolja a Virágos kenderem kezdetű dalát. (Simkó Gusztáv.)

Végül a nagy közönség lelki életének műveléséhez is sok szempontból járul Tompa. Tudjuk, hogy Virágregéit a nők igen szerették olvasgatni, így az Olajágot. Templomi

predikációiból is sokat felhasználnak papjaik. Endrei Zsoltán a Magyar költészet remekeiben az Erdei lak, Gólyához, Levél egy kib. bar. után, Madár fiaihoz, Égy könyv olvasása közben, Özvegy és fiai, Új Simeon, Őszi képek c. verseket közli. Endrődi: A magyar költészet kincsesháza (1895) 28 költeményt közöl tőle. Toldi Magy. költ. kézikönyvében 1857 (10), 1876 (14) darabot vesz fel tőle. A művelt közönség könyvtárában szerepel Tompa itt-ott egy-egy diszpéldányban, de bizony a népkönyvtárakban nem igen. Gulyás Pál 1910-i címjegyzéke csak 4 koronás kiadását veszi fel. Az 1912-i jegyzék szerint csak a Vándorkönyvtárban s az 1916-osban külön nem fordul elő.

Tompa megérdemelné, hogy minél szélesebb körben legyen elterjedve. Mert az ember- és nemzetnevelés terén megbecsülhetetlen szolgálatot tesz. Épen mi, tanító emberek becsüljük meg őt! Hogy Tompa menyire felhasználható a nevelő oktatás körében, mutatja az a sok-sok közszájon forgó idézet, melyet az egyes erkölcsi oktatásoknál el-el szoktunk mondogatni (Tégy jót!, Tiszteld atyádat!..., Munkásság az élet sója stb.)

